

Historia

Prosto spod ziemi

Znaleziska archeologiczne z terenu gminy Mrozy dowodzą, że pierwsze ślady osadnictwa na tych terenach pochodzą z około 10 - 8 tys. lat p.n.e. i należą do grup łowców paleolitycznych. Zostały odkryte w miejscowości Mrozy i Łukówiec. Nieco młodsze, bo z ok. 4600 r. p.n.e. (epoka kamienia) są pozostałości plemion koczowniczych, prowadzących gospodarkę rolniczo-pasterską. Są to przede wszystkim narzędzia w postaci znalezisk luźnych, znaczących trasę przejścia pasterskich grup. Ze względu na koczowniczy tryb życia tych ludzi jakiegokolwiek znaleziska są rzadkością, dlatego na uwagę zasługuje odkryta osada kultury amfor kulistych w Zdrojkach. Następnym etapem w dziejach ludzkości - epoka metalu (II epoka brązu), to już ludność półnomadyczna, między innymi kultura trzciniecka. Ślady jej punktów osadniczych można spotkać w Borkach i Zdrojkach. W III okresie epoki brązu do ok. 650 r. p.n.e. (wczesna epoka żelaza) na obszarze wschodniego Mazowsza powstały pierwsze osady kultury łużyckiej, której przejawami są wykopaliska z Łukówca. Z przełomu starszej epoki żelaza i okresu lateńskiego, kiedy z kultury łużyckiej wyłoniła się tzw. kultura grobów kloszowych, pochodzą znaleziska z okolic Kołacza, zaś z okresu dominacji cesarstwa rzymskiego pochodzą wykopaliska z Kuflewa. Wszystkie badania archeologiczne, choć było ich w stosunku do ilości zabytków archeologicznych niewiele, zaświadczały, że na tym terenie od dawna istniały ślady osadnictwa. Miało ono charakter koczowniczy, gdyż taki tryb życia i gospodarowania wtedy obowiązywał.

Osadzeni w grodzisku

Na przestrzeni wieków zmienia się ludzka kultura. Człowiek postanawia osiąść w jednym miejscu, rezygnując tym samym z koczowniczego trybu życia. Wielu ludzi decyduje się osiąść na terenach, które kilkanaście wieków później wejdą w skład gminy Mrozy. Około VII w. pojawiają się grody i towarzyszące im osady oraz cmentarzyska, które później dadzą początek wielu miastom. Były to głównie osady obronne, dlatego lokowano je na wysokich cyplach o urwistych zboczach. Dominuje wtedy jeszcze gospodarka naturalna, to znaczy, że ludność mieszkająca w grodach zajmuje się gospodarką rolną i leśną, ale mamy już do czynienia z początkami handlu i rzemiosła, czemu sprzyja zgrupowanie ludzi w większe

skupiska, podział pracy i rosnąca wymiana towarów. Takie grodzisko występuje na terenie gminy Mrozy we wsi Grodzisk, która od niego wzięła swoją nazwę. Badania archeologiczne dowodzą, że pochodzi ono z XI w. Jest to grodzisko dwuczłonowe wraz z otaczającymi je osadami, z których jedna wydaje się mieć charakter produkcyjny. Także prawdopodobnie do tego grodu należy cmentarzysko odkryte w pobliżu szkoły podstawowej w Grodzisku. Gród ten miałby w czasach Mieciaława - władcy Mazowsza do 1047 r. - stanowić zaporę przed atakiem z Małopolski. Jest to pierwsza notowana na tym terenie znacznie większa osada. Nie oznacza to jednak, że w tym czasie w innym miejscu na obszarze gminy nie było osadnictwa. Chociażby niezidentyfikowane chronologiczne ślady grodu w Kuflewie każą sądzić, że w innych częściach gminy też występowały ludzkie osady

Średniowieczne miasteczka

Rozwój cywilizacyjny wymuszał i ciągle wymusza postęp technologiczny, który z kolei służy rozwojowi nowych dziedzin. Tak też było z rzemiosłem, którego rozkwit przypada na okres średniowiecza. Wiąże się z nim handel, a z handlem powstawanie większych ośrodków miejskich umożliwiających swobodną wymianę towarów i usług. Z tego powodu w średniowieczu taką popularnością cieszyła się lokacja miast i miasteczek. Na terenie gminy Mrozy zostały zlokalizowane dwa miasta, oba na prawie magdeburskim. Pierwsze z nich - Kuflew, otrzymał staraniem ówczesnych właścicieli dóbr --Marcina, Jana, Wiktoryna, Wernera Oborskich, prawo lokacyjne w 1526 r., drugie - Żeliszew (później nazwa zmieniona na Jeruzal), z inicjatywy Serafina i Zygmunta Oborskich, zostało lokowane w 1533 r.. Aby jednak można było uzyskać tam prawa miejskie, trzeba było wcześniej utworzyć parafię i postawić kościół. Erekcja parafii Kuflew miała miejsce w 1515 r. a parafii Żeliszew w 1532 r. Osadzenie miasteczka wymagało wytyczenia rynku. Do tej pory zachował się prostokątny rynek w Jeruzalu, który jest dość obszerny, ma wymiary 100 m x 120 m (był większy

niż rynek w ówczesnym mieście Warszawa). Swoją wycieczkę na rynku znajdował stary gościniec z Warszawy do Siedlec, przebiegający przez miasteczko. Miało to duże znaczenie lokalizacyjne, ale tylko do roku 1820, kiedy to wybudowano szosę Warszawa - Mińsk - Siedlce (obecnie Warszawa - Terespol). Oba miasta cechowała karłowatość, to znaczy niewielkie uposażenie w gruntach, zaledwie po 3 łany. Ludność miejska nie miała więc szans zajmować się rolnictwem, pozostał jej jedynie handel i rzemiosło, co w powiązaniu z małym zasięgiem targowym Kuflewa i Jeruzala, nie dawało szans rozwoju. Walka szlachty z mieszczaństwem o przywileje, liczne wojny, w tym przede wszystkim najazd Szwedów, rozbiory przyspieszyły tylko upadek tych i im podobnych miast na Mazowszu. Kuflew prawdopodobnie utracił prawa miejskie w niedługim czasie po ich uzyskaniu (choć niektórzy podają, że po roku 1820), Jeruzal przestał być miastem około 1820 r., po wybudowaniu wspomnianej wcześniej szosy Warszawa - Mińsk - Siedlce. Przez dłuższy czas, zarówno Kuflew jak i Jeruzal, na tle pozostałych miejscowości wchodzących w skład dzisiejszej gminy Mrozy, odznaczały się dużą rangą, pełniąc m.in. funkcję ośrodków oświatowych i administracyjnych. Jeszcze w latach 1918-1954, z przerwą na czas II wojny światowej, w Kuflewie była siedziba gminy Kuflew (wcześniej siedziba gminy Kuflew znajdowała się w Woli Rafałowskiej). W Jeruzalu do 1922 r. mieściła się przeniesiona z Latowicza siedziba gminy Łukówiec, a od 1922 r., po likwidacji gminy Łukówiec siedziba gminy Jeruzal.

Wsie folwarczne

Pozostałe miejscowości pełniły rangę wsi folwarcznych. W przeważającej części wchodziły w skład dóbr Kuflewa, które dokładnie liczyły 8 folwarków (Kuflew, Huta, Liwiec, Guzew, Gójsć, Skruda, Jeziorek, Barania Rudka) i 17 wsi (Kuflew, Topór, Grodzisk, Guzew, Gójsć, Barania Rudka, Wola Paprotnia, Struga Dolna i Górna, Rudka, Lubomin, Wola vel Huta Rafałowska, Dąbrowa, Sokolnik, Trojanów, Kołacz, Mała Wieś, Jeziorek). Dobra te były kolejno własnością Oborskich, Skarbka, Weroniki Korzbok-Łąckiej, Dąbrowskich (Weroniki Łąckiej-Dąbrowskiej i Bronisława Dąbrowskiego - syna Henryka, wodza Legionów Polskich), Lubomirskich, Szweycera. Po II wojnie światowej zostały

rozparcelowane wśród mieszkańców i każdy otrzymał po ziemi uprawnej. Wsie należące do parafii Jeruzal miały innych właścicieli: Oborskich, Leśniowskich, ponownie Oborskich, Głogowskich, Rudzińskich, Cieszkowskich³. Do dziś utrzymał się rolniczy charakter tych terenów

Od młyna do miasta Mrozy

Pierwsze, znane wzmianki o mieszkańcach osady o nazwie Mrozy pochodzą z 1674 r. Z nich dowiadujemy się, że Mrozy pierwotnie były osadą młyńską w parafii Kałuszyn, zamieszkałą przez rodzinę Mrozów. Z przeprowadzonych badań historycznych wynika, że pierwotna osada zlokalizowana była na lewym brzegu rzeki Trytwa, stanowiącej jednocześnie granicę ziem liwskiej i czerskiej, na wschód od traktu wiodącego z Kałuszyna do Kuflewa. Mniej więcej w pierwszej połowie XVIII w. w sąsiedztwie Mrozów pojawiają się inne osady młyńskie: Dąbkowizna (zwana również Dąbkowizną) i Kozłowizna.

Pod koniec XVIII w. do Mrozów przybywają osadnicy ołędzcy zwani „Holendrami”. Była to ludność wyznania niekatolickiego. Trudniła się rolnictwem. Założone przez nich kolonie obok istniejących osad młyńskich dały początek Mrozom jako wsi.

W wieku XIX w granicach odpowiadającym dzisiejszym Mrozom występowały takie osady, jak: Semanowizna, Wola Kałuska, Bernatowizna, Dąbkowizna, Kozłowizna, Wymyśle, Wydmysy i oczywiście Mrozy. W wieku XX doszło do scalenia wszystkich osiedli w jedną miejscowość. Najpóźniej do Mrozów została przyłączona Wola Kałuska.

Znaczące ożywienie terenów wokół Mrozów nastąpiło na skutek wybudowania w latach 1820-1824 szosy warszawsko-terespolskiej zwanej „traktem brzeskim” przebiegającej przez oddalony o 5 km od Mrozów Kałuszyn. Szosa sprzyjała rozwojowi handlu w Kałuszynie i tym samym powodowała napływ ludności pochodzenia żydowskiego. Żydzi bardzo chętnie na miejsce swojego zamieszkania wybierali sąsiadujące z Kałuszynem kolonie, w tym Mrozy. Żydzi w Mrozach mieli własny dom modlitwy, znajdujący się w jednej z kamienic przy dzisiejszych ulicach Jana

Kilińskiego i Pokoju. Napływała również ludność o niemieckobrzmiących nazwiskach. Z początku, jak udało się ustalić byli to osadnicy olęderscy, później koloniści niemieccy wyznania ewangelicko-augsburskiego należący do parafii w Węgrowie. Było ich na tyle dużo, że Mrozach mieli swój własny kantorat, kościół i cmentarz.

Najważniejszym czynnikiem rozwoju Mrozów była z całą pewnością wybudowana w 1866 r. kolej żelazna warszawsko-terespolska. W Mrozach została zlokalizowana stacja z wieżą ciśnień, zaopatrującą parowozy w wodę oraz bocznicą kolejową z rampą przeładunkową, istotną z punktu widzenia ruchu towarowego. Kolej spowodowała duży napływ do Mrozów i okolic ludności o różnorodnych zawodach, w tym okazałej grupy kolejarzy.

Kolejnym, jakże ważnym epizodem w dziejach Mrozów, wpływającym w ogromnej mierze na charakter tej miejscowości, było otwarcie w 1908 r. pierwszego w Królestwie Polskim ludowego sanatorium dla piersiowo chorych w pobliskiej Rudce i wpisanie miejscowości Mrozy do rejestru wsi letniskowych. Mrozy zostały uznane za kurort i zastąpiły ze swojego specyficznego mikroklimatu, dużej lesistości, której zawdzięczały obecność w powietrzu leczniczych olejków eterycznych oraz rzeki i stawów, w których można było kąpać się, pływać łódką czy łowić raki. Słynne były także mroziańskie dorożki oraz dwie kolejki konne. Jedna z nich kursowała od stacji kolejowej w Mrozach do Sanatorium w Rudce. Początkowo kolejka woziła materiał na plac budowy Sanatorium a po jego otwarciu w 1908 r. została przekształcona na osobową i tak jako jedna z dwóch najdłuższych kursujących kolejek konnych w Europie przetrwała do lat 60-tych. W 2011 r. kolejka została reaktywowana i dzisiaj znów cieszy mieszkańców oraz turystów. Druga z kolejek kursowała od stacji w Mrozach przez Kałuszyn do Wierzbna. Jej trasę dzisiaj możemy rozpoznać po nasypie, który najlepiej widoczny jest przy drodze prowadzącej od cmentarza do Woli Paprotniej i dalej przez Olszewice do Kałuszyna. Kolejka została zbudowana w połowie lat dwudziestych, w przeciągu trzech miesięcy przez trzydziestu pracowników. Służyła głównie ludności żydowskiej, łącząc Kałuszyn ze stacją kolejową w Mrozach. W planach docelowo miała połączyć Mrozy z Węgrowem, jednak plany te nigdy nie zostały zrealizowane¹.

Przez cały wiek XIX i XX stopniowo wzrastała liczba zabudowań i tym samym mieszkańców. W latach trzydziestych XX wieku po raz pierwszy pojawia się nazwa osiedla Mrozy Południowe, w innym miejscu jest to nawet dokładniej określone jako Mrozy Południowe □ Parcele. W tym okresie musiała prawdopodobnie nastąpić parcelacja zadłużonego majątku Bronisława Szweycera i powstanie zarysów osiedla według popularnej wówczas koncepcji urbanistycznej Miast □ Ogrodów. Głównym założeniem tej idei było łączenie walorów miasta z dogodnym dostępem do pracy, usług i kultury z walorami wsi, to jest przede wszystkim z bliskością wszechobecnej przyrody.

Gospodarka Mrozów pierwotnie opierała się na działalności młynów. Z czasem zaczęły powstawać inne zakłady pracy: wspomniany wyżej tartak, kuźnie, masarnia z wyrąbem mięsa czy zlokalizowany pomiędzy Mrozami i Szymonami browar. W latach dwudziestych XX wieku rozpoczęto starania o organizację targów w Mrozach. W latach trzydziestych odbywały się targi duże, których było cztery w roku oraz targi małe, co tydzień w każdy wtorek.

Lata dwudzieste i trzydzieste XX w. to również rozwój życia kulturalnego i społecznego miejscowości Mrozy. W 1928 r. powstaje Ochotnicza Straż Pożarna i budynek remizy. Równocześnie czyniono starania w sprawie budowy kościoła katolickiego. Miejscowa społeczność pierwszy □ drewniany kościół wybudowała w pięć tygodni, co bezpośrednio pozwoliło na erygowanie parafii w dniu 1 kwietnia 1931 r. Drewniany kościół spłonął w nocy z 26 na 27 sierpnia 1979 r. a na jego miejscu powstał kościół murowany.

II wojna światowa przyniosła ogromne zniszczenie i zaprzepaściła pracę wielu pokoleń. Zniszczenie, jakiego dokonała na trwałe zmieniło strukturę społeczną i charakter Mrozów. W wyniku działań wojennych w Mrozach zniszczeniu uległo wiele zabudowań. Drastyczne represje dotknęły ludność żydowską. Wielu z mieszkańców tego pochodzenia trafiła do obozów pracy, w tym do obozu pracy w Mrozach obok stacji kolejowej, w którym wszyscy najprawdopodobniej zostali zamordowani. Po wojnie represje dotknęły także mieszkańców narodowości niemieckiej. W sposób brutalny prześladowani byli Polacy, którzy nie chcieli współpracować z nowymi władzami, w tym zasilający dawne szeregi Armii Krajowej.

Po wojnie w Mrozach, których znaczenie wzrosło w 1973 r., w związku z ustanowieniem w nich siedziby gminy, zaczęli osiedlać się mieszkańcy pochodzący z sąsiednich wsi. Budownictwo mieszkaniowe rozwijało się już po obu stronach linii kolejowej. Najwięcej nowych domów powstawało w latach 70-tych i 80-tych.

W latach 90-tych uruchomiono targowisko, wybudowano pawilony handlowe w Mrozach, rozbudowano sieć telefoniczną na terenie gminy, wyremontowano szkoły i strażnicę, pobudowano oczyszczalnię ścieków i sieć wodociągową, wybudowano halę sportową przy szkole podstawowej w Mrozach, wymieniono oświetlenie uliczne i nawierzchnię chodników. XXI w. przyniósł kolejne inwestycje i kolejne zmiany. Została zmodernizowana linia kolejowa i stacja PKP. Odnowiono przestrzeń publiczną w centrum miejscowości, pobudowano parkingi, chodniki, wyremontowano część ulic, rozbudowano sieć kanalizacyjną w dalszej części miejscowości, zmodernizowano stadion sportowy, wyremontowano świetlice wiejską, rozbudowano strażnicę OSP i utworzono nowoczesne Gminne Centrum Kultury, odbudowano zbiornik retencyjny, urządzono jego otoczenie, pobudowano wielofunkcyjne boiska, przebudowano oczyszczalnię ścieków, rozbudowano sieć kanalizacyjną, odbudowano kolejkę konną i pobudowano pełnowymiarową, wielofunkcyjną halę sportową. Większa liczba mieszkańców pociągnęła za sobą rozwój handlu i usług. Nieprzerwanie trwa budowa ulic, parkingów, chodników. Mrozy, dzięki dużemu zaangażowaniu lokalnej społeczności i pomysłom jej liderów, stały się miejscem wielu cyklicznych imprez, niekiedy o znaczeniu wykraczającym nawet poza granice kraju.

Z dniem 2 stycznia 2014 r. miejscowość Mrozy oficjalnie uzyskała status miasta.

Kształtowanie się granic gminy

Początku kształtowania się granic gminy Mrozy należy upatrywać w 1865 r. Po powstaniu styczniowym, obecne tereny należące do gminy wchodziły w skład dwóch gmin, czyli gminy Kuflew, do której należały wsie: Dąbrowa, Grodzisk, Guzew, Nowy Guzew, Kołacz, Kuflew, Lubomin, Maławieś, Mrozy, Podciernie, Podskwarne, Rudka - wieś, Rudka Sanatoryjna, Skruda, Skrzeki, Sokolnik, Topór, Porzewnica, Trojanów, Wola Kałuska, Wola Paprotnia, Wola Stanisławowska oraz gminy Łukówiec z siedzibą w Łatowiczu (później w Jeruzalu), do której należały pozostałe obecne wsie gminy Mrozy, czyli Borki, Dębowce, Jeruzal, Kołacz, Lipiny, Łukówiec. W 1922 r. zlikwidowano Gminę Łukówiec, tworząc gminę Jeruzal. Gmina Kuflew i Jeruzal funkcjonowały do 1953 r., do zniesienia gmin i utworzenia Gromadzkich Rad Narodowych. W polskiej rzeczywistości gminy znów pojawiły się w 1973 r. Wtedy z gromad w Grodzisku, Jeruzalu, Kuflewie, Lipinach, Mrozach i Woli Rafałowskiej utworzono jedną gminę Mrozy. Od tamtej pory granice gminy nie zmieniały się.

Opracowała: Kamila Juśkiewicz